

Мирјана М. Стакић¹

Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет у Ужицу,
Република Србија

Оригинални
научни рад

Орџоеија у ѳроѳрамима за млађе разреде основне школе²

Резиме: У овом раду указујемо на значај који има рад на ѳравилној арѳикулацији ѳласова и анализирамо засѳуиљеност орѳоеије у садржајима ѳроѳрама наставае и учења за ѳредмети Срѳски језик у млађим разредима основне школе. Резулѳаѳи анализе садржаја ѳоказују да у новим ѳроѳрамима значај конѳинуираноѳ рада на ѳравилној арѳикулацији ѳласова није ѳреѳознаѳ. Рад на изѳовору ѳласова укључен је у ѳроѳрамске садржаје само у ѳрвом разреду. Комѳаративном анализом сѳарих (2004, 2005, 2006) и нових ѳроѳрама (2017, 2018, 2019) уѳврђено је да су реформом одбачени сви садржаји којима се рад на изѳовору ѳласова конѳинуирано ѳродужавао до четвртоѳ разреда. Сѳање изѳоворне норме у ѳракси, које је ѳоѳврђено и резулѳаѳима исѳраживања, указује на бројне ѳроблеме у вези са аѳѳичном арѳикулацијом која није орѳанске ѳрѳроде, ѳе су ѳедаѳошке имѳликације да се изменама и/или доѳунама садржаји из орѳоеије који се ѳичу изѳовора ѳласова уврѳте у настаѳне ѳроѳраме маѳерњеѳ језика у млађим разредима основне школе и конкретизују кроз исходе као функционално знање које се ѳиче изѳоворне норме. Реч је о садржајима који су били засѳуиљени у настаѳним ѳроѳрамима ѳре реформе, а ѳичу се изѳовора аѳрикаѳа (ч, ћ, џ, ѳ) и ѳрикаѳива (х) у ѳређем и четвртоѳ разреду. Тиме би се омоѳуђио конѳинуиѳетѳ у раду ѳрактѳичара који је неѳходан да би се код ученика исѳравиле ѳреѳке у изѳовору ѳласова које нису орѳанске ѳрѳроде и учврѳѳила корекѳна арѳикулација.

Кључне речи: арѳикулација, ѳласови, настаѳни ѳроѳрама за млађе разреде основне школе, орѳоеија, срѳски језик.

1 mirjanastakic073@gmail.com

2 Рад је настао у оквиру пројекта Настава и учење: проблеми, циљеви и перспективе, бр. 179026, чији је носилац Педагошки факултет у Ужицу, а који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Copyright © 2021 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Усмено изражавање или говор представља „материјализацију језика“, при чему се „језички систем ставља у покрет и реализује“ (Bugarski, 1995: 15). Основ успешне комуникације је правилан, тј. нормалан говор, који „подразумева добро развијене фонетске и фонолошке карактеристике говора“ (Golubović i sar., 2019c: 75–76). О правилности говора брине ортоепија. Она спада у дисциплину нормативне лингвистике (Piper, Klajn, 2014: 6), називају је и „нормативном фонетиком“ (Petrović, Gudurić, 2010: 55) јер је посвећена „правилном изговору речи и реченица“ (Šipka, 2011: 74) и обухвата „свеукупност изговорних норми (националног) стандардног језика која обавезује чување једнообразности његове гласовне структуре“ (Subotić i sar., 2012: 14).

Обим ортоепије се различито одређује, па се у литератури указује да постоји нејединственост када је реч о том питању, јер „једни под изговорном нормом подразумевају само изговор гласова, а други и акценте, а понекад и образовање варијантних граматичких облика“ (Subotić i sar., 2012: 15). Сви побројани сегменти подједнако су важни за правилност изговорне норме, па је са ученицима од самог почетка школовања неопходно радити на ортоепији како би они усвојили и примењивали сва правила доброг изговора. Нарочито је важно радити на правилности артикулације, тј. правилном изговору гласова као „нормираних, прописаних звукова у српском стандардном (књижевном) језику“ (Milanović, 2015: 14), јер је „степен правилности употребе изговорних гласова директно пропорционалан нивоу квалитета вербалне комуникације“ (Punišić i sar., 2006: 450). На значај рада на правилности артикулације упућује и став М. Пешикана да је у изговорној норми од највећег значаја „да се сузбију неке појаве које подривају представе и свест о нашем изговорном стандарду, о системском складу и доследности у њему“ (Pešikan, 2007: 67).

Имајући у виду да је полазна основа за правилност говора једног језика правилна артикулација свих гласова који га чине, у раду ћемо указати на значај рада на правилном изговору гласова и истражити колико се пажње посвећује овом сегменту ортоепије у програмима наставе и учења за предмет Српски језик у млађим разредима основне школе.

Значај рада на правилном изговору гласова у млађим разредима основне школе

Говорни и језички развој је корисни показатељ дететовог укупног развоја, когнитивних способности и успеха у школи (Nelson et al., 2006: 298). Ауторка С. Пунишић указује да се „по мишљењу већине аутора систем аутоматизованих артикулационих навика у матерњем језику успоставља до седме године“ (Punišić, 2012: 21), што значи „да би шестогодишње дете требало имати аутоматизован изговор свих гласова састава у свим фонетским положајима“ (Punišić i sar., 2009: 104). Испитивање језичког развоја деце унакрсним језичким прегледом усвајања сугласника у двадесет седам језика је показало да се већина сугласника усваја на узрасту од пет година јер деца тада могу да правилно изговоре најмање 93% сугласника (McLeod & Crowe, 2018: 1546). Дакле, претпоставља се да је дете до поласка у школу овладало правилним изговором свих гласова матерњег језика, мада неки аутори тај период померају до осме године живота, наводећи да је „фонолошко-фонетски систем припадника једне језичке заједнице у потпуности формиран око осме године живота“ (Mihajlović et al., 2015: 240). Артикулација једног гласа је савладана „тек онда када га дете правилно изговара у свим позицијама у речи (иницијалној, медијалној и финалној) без обзира на окружујуће гласове“ (Punišić, 2012: 18–19).

У периоду предшколског васпитања и образовања јављале су се грешке у изговору које су

развојне природе и оне опадају како деца расту. Истраживања указују да је код деце предшколског узраста најчешћа супституција гласова *ч, ц, ш, ж, р, л* и *љ* и дисторзија гласова *ц, ћ, ђ, р, з, ж, ш* и *ж* (Golubović i sar., 2019b: 278); нетипичне артикулације гласова *л, љ, р, ч, ц, ш, ж, ц, с, з, ђ, ћ, њ* и *г* (Stanković Milićević i sar., 2014: 623); грешке у изговору фрикатива и африката (Farago i sar., 1998; Hodžić, 2010: 168; Mihajlović et al., 2015); денталних и палаталних африката и сонанта *л, љ, р, њ* (Vuletić, Ljubešić, 1984); фрикатива, африката и латералних гласова (Đorđević, 2012; Tasić i sar., 2019); африката (*ч, ц, ђ, ц* и *ћ*), фрикатива (*ш, ж, з* и *с*), латералних гласова (*л* и *љ*) и вибранта *р* (Golubović, Čolić, 2010). Из наведених података уочава се као „тешка“ за изговор група од дванаест гласова (*с, ц, з, ч, ш, ж, ц, р, ћ, л, љ* и *ђ*) који се „најчешће јављају као оштећени код деце, али и код одраслих говорника“ (Punišić i sar., 2009: 103). Такође, резултати истраживања указују да учесталост грешака у изговору гласова са узрастом деце опада (Farago i sar., 1998; Golubović, Čolić, 2010; Golubović i sar., 2019b; Junuzović-Žunić, Mrkonjić, 2010; Vuletić, Ljubešić, 1984) и да се на предшколском узрасту проценат деце која неправилно изговара гласове креће између 20% и 30% (Golubović i sar., 2019b; Golubović, Čolić, 2010; Stanković Milićević i sar., 2014), што је у складу са ставом који је заступљен у стручној литератури „да око 30% деце предшколског узраста има артикулацијске поремећаје“ (Farago i sar., 1998: 166). Међутим, оно што забрињава јесте то што су резултати неких истраживања указали да и знатно већи проценат деце предшколског узраста не изговара правилно све гласове матерњег језика. У истраживању које су спровеле ауторке С. Голубовић, И. Ђорђевић и Н. Јечменица само је 47,2% испитаних предшколаца узраста између шест и седам година правилно изговарало све гласове матерњег језика (Golubović i sar., 2019a: 13). И резултати истраживања из 2016. године показују да су код 53% дечака и 46% девојчица предшкол-

ског узраста заступљени поремећаји артикулације (Tasić i sar., 2019). Такође, и резултати истраживања које су у периоду од 2012. до 2014. године спровеле ауторке У. Умићевић и М. Љубић указују на „висок степен артикулационих поремећаја (47%) код деце на почетку године и око 30% на поновљеном тестирању на крају године“ (Umićević, Ljubić, 2015: 108). Наведени подаци иницирају питање колико дете овлада коректним изговором свих гласова матерњег језика до поласка у школу. Управо је то и један од разлога да у првом разреду основне школе буде појачан рад који је усмерен ка коректном изговору свих гласова матерњег језика будући да поремећаји артикулације могу да увећају ризик за настанак потешкоћа у читању и разумевању прочитаног (Miller et al., 2019; Hulme & Snowling, 2016), као и ризик за настанак потешкоћа и у правилном писању (Nayiou-Thomas et al., 2017), нарочито када је реч о правописним вештинама које су повезане са фонолошким декодирањем (Lewis et al., 2018).

У првом разреду основне школе рад на изговорној норми је саставни део наставе почетног читања и писања у оквиру које ученици уче ћирилицу, која је „по важности, прво и основно српско писмо“ (*Pravopis srpskoga jezika*, 2018: 15).³ Фонолошки карактер ћирилице условљава да у припремном периоду, који претходи настави почетног читања и писања, они схвате и усвоје појам гласа и развију фонематски слух „који омогућава издвајање гласова (фонема) од којих се реч састоји“ (Milatović, 2013: 119). Коректна артикулација свих гласова матерњег језика може да буде и показатељ развијености фонолошке свесности ученика која „подразумева све нивое гласовне структуре речи“ (Golubović i sar., 2019b: 75) и утиче на успешност у овладавању вешти-

3 У *Правопису српскога језика* истакнуто је да ћирилица у српској традицији има симболичку функцију, те је стога „оправдана њена фаворизација у службеној, јавној, просветној и културној делатности“ (*Pravopis srpskoga jezika*, 2018: 15).

нама читања и писања (Golubović i sar., 2019b: 266; Lazarević, 2014: 426). И практичари су свесни значаја који има рад на изговорној норми на почетном нивоу школовања. Резултати истраживања које је спровела ауторка Д. Пурић показују да у њиховом раду „у првом и другом разреду доминирају артикулацијска, а у трећем и четвртном акценатска вежбања“ (Purić, 2018: 174). То упућује на претпоставку да рад практичара у трећем и четвртном разреду основне школе није фокусиран на артикулацију гласова јер се сматра да су у овом периоду ученици већ овладали коректним изговором свих гласова матерњег језика. Ауторке С. Опсеница и А. Вила указују да се број говорних поремећаја у популацији школске деце креће и до 10% и да их је „највише у узрасту прва два разреда школе“ (Orsenica, Vila, 2013: 64). Међутим, иако атипична артикулација са узрастом опада, истраживања показују да не само у првом разреду већ и у осталим млађим разредима основне школе знатан број ученика не артикулише гласове у складу са изговорном нормом (Alić, Mrkonjić, 2019; Đorđević, 2010; Nešić i sar., 2011; Punišić i sar., 2009; Vladisavljević, 1997; Vuković, Ilić, 2003). Због тога је потребно да у програмима наставе и учења за млађе разреде основне школе буде препознат значај ортоепије, што подразумева да програмски садржаји обухватају и ортоепска вежбања критичних гласова. Да је тако и било, односно да се од првог до четвртог разреда основне школе континуирано радило „на изговору африката“, показују резултати претходног прегледа програмских садржаја из области изговорне норме (Stakić, 2019: 139). Међутим, од школске 2018/2019. године у Републици Србији почели су да се примењују реформисани програми наставе и учења у првом и петом разреду основне школе, тако да су резултати поменутог прегледа програмских садржаја указивали само на тренутни статус ортоепије у настави (по реформисаним програмима наставе и учења радило се у прва два разреда основне школе, а у трећем и четвртном разреду примењивани су стари програми).

Због тога желели смо да утврдимо какве је квалитативне новине донела реформа програма наставе и учења у млађим разредима основне школе када је реч о изговору гласова, односно да ли је у новим програмима наставе и учења за млађе разреде основне школе препознат значај континуираног рада на правилној артикулацији гласова.

Методолошки приступ

У фокусу рада практичара су атипичне артикулације које нису органске природе. Да би се оне отклониле или бар ублажиле, неопходно је реаговати на време, на што млађем узрасту детета/ученика, пре него што се учврсте и постају лоша говорна навика. Истражићемо колико се пажње посвећује овом сегменту ортоепије у настави српског језика од првог до четвртог разреда основне школе. Циљ истраживања је да се утврди да ли је у новим програмима наставе и учења за предмет Српски језик у млађим разредима основне школе препознат значај континуираног рада на правилној артикулацији гласова. Из овако конципираног циља истраживања произашла су два истраживачка задатка: 1) испитати који су наставни садржаји који се тичу правилног изговора гласова заступљени у реформисаним програмима наставе и учења за предмет Српски језик у млађим разредима основне школе; 2) испитати да ли постоје и какве су квалитативне новине заступљене у програмским садржајима који се тичу изговора гласова у реформисаним програмима наставе и учења у односу на програмске садржаје из ортоепије пре реформе.

У истраживању је коришћења метода анализе садржаја. Предмет анализе су наставни програми за предмет Српски језик у млађим разредима основне школе пре реформе (в. *Pravilnik o nastavnom planu i programu za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2004; *Pravilnik o*

nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2005; *Pravilnik o nastavnom programu za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2006) и после реформе (в. *Pravilnik o planu nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2017; *Pravilnik o programu nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018, *Pravilnik o programu nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2019; *Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2019). Јединица анализе су програмски садржаји из ортоепије који су у вези са изговором гласова српског језика.

Резултати са дискусијом

Програмски садржаји из ортоепије новог Програма *наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања* који се тичу изговора гласова обухватају: „Изговор и писање гласова који ученицима причињавају тешкоће (нпр. ц, ћ; ц, ч; ј, љ)“ (*Pravilnik o planu nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2017: 4). То су и једини програмски садржаји из ортоепије који се након реформе односе на правилан изговор гласова српског језика у млађим разредима основне школе.

У односу на програм пре реформе, нови Програма *наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања* донео је квалитативне садржајне измене када је реч о гласовима за које се претпоставља да могу ученицима причинити тешкоће током изговора, јер су у програму, пре реформе, то били гласови: „ћ, ч, ђ, џ, х и р ако ученицима причињавају тешкоће“ (*Pravilnik o nastavnom planu i програму за први и други разред основног образовања и васпитања*, 2004: 3).

Табела 1. Изговор гласова у садржајима програма за први разред основне школе.

Програми наставе и учења	Садржаји програма
<i>Програм наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања</i> , 2017.	„Изговор и писање гласова који ученицима причињавају тешкоће (нпр. ц, ћ; ц, ч; ј, љ)“.
<i>Наставни програм за први разред основног образовања и васпитања</i> , 2004.	„Изговор и писање гласова ћ, ч, ђ, џ, х и р ако ученицима причињавају тешкоће“.

Упоређујући у оба програма за први разред гласове за које се претпоставља да могу изазвати потешкоће у изговору ученика (в. Табела 1), уочили смо следеће: (1) у оба програма заступљене су африкате: *ћ, ч, ђ, џ*; (2) у новом програму, као потенцијално тешки за изговор, уведени су сонант *ј* и латерални глас *љ*; (3) из садржаја новог програма, као потенцијално тешки за изговор, „избачени су“ фрикатив *х* и сонант *р*.

Запажа се да је и након реформе препознат значај рада на правилном изговору африката *ћ, ч, ђ, џ* које се налазе у групи гласова које карактерише велики број атипичних артикулација у предшколском периоду. И резултати претходног прегледа програмских садржаја из области ортоепије указују да се међу препорученим гласовима налазе африкате (и сонанти) које „и деца предшколског узраста и ученици млађих разреда основне школе погрешно изговарају“ (Stakić, 2019: 137). На важност правилног изговора африката указује и ауторка С. Владисављевић истичући да „неразликовање гласова Ћ и Ч повлачи и неразликовање њихових парова Ђ и Џ“, што „угрожава постојећи гласовни систем од 30 гласова у говору и 30 слова у писању сводећи их на 28“ (Vladislavljević, 1997: 56). Атипичан изговор африката представља ортоепски проблем који произилази и због неслагања „књижевног језика и његове шумадијско-херцеговачке основице са већим бројем других дијалекатских идиома“

(Simić, Simić, 1980: 17). На проблем у вези са стабилношћу африката у српском језику указују и дијалекатска одступања којима се баве бројни радови и истраживања (в. Stakić, 2019: 136), те је оправдано да од почетног нивоа школовања буду заступљена ортоепска вежбања ових гласова како би се очувала стабилност нормe, тј. уклониле или ублажиле атипичне артикулације које нису органске природе. Оправдано је и што су након реформе у програмске садржаје првог разреда као потенцијално тешки за изговор уведени гласови *j* и *љ*. Истраживања показују да се код деце предшколског узраста изоловани поремећај артикулације гласа *љ* јавља у распону од 9,83% (Tasić i sar., 2019: 21) до преко 13,43% (Umićević, Ljubić, 2015: 104) и да се глас *љ* и на узрасту од шест до седам година често замењује гласом *j* (Ђорђевић i sar., 2017: 28). Осим тога, „врло блиска артикулацијска и акустичка структура [j] и [i]“ (Simić, Ostojić, 1996: 210) утиче да „изговор гласа *j* зависи од суседних гласова у речи“ (*Pravopis srpskoga jezika*, 2018: 32).

Као потенцијално тежак за изговор у реформисаним програмским садржајима није наведен вибрант *p*, који је био заступљен у групи гласова који су наведени као потенцијално тешки за изговор у програму за први разред пре реформе. Његова артикулација захтева моторичку спретност, „велику покретљивост језика, сложене и координиране покрете језичких мишића и нарочито правилну пропорцију језика у односу на остале говорне органе“ (Јовановић-Simić i sar., 2017: 23). Истраживање Б. Милетића показује да у њој учествују рубови целог језика и да део врха језика који изводи треперење има узан и непотпун додир са предњим и средњим алвеолама, па до несавршеног треперења долази када ивице језика не учествују у артикулацији (в. Miletić, 1933: 61–63). Дакле, главни узрок атипичне артикулације гласа *p* је „неправилно постављање артикулатора“ (Junuzović-Žunić, Mrkonjić, 2010:

74)⁴ и честе су „индивидуалне тешкоће при његовом изговору“ (Vladislavljević, 1997: 56).

Запажа се да у новом програму наставе и учења за први разред ниједан фрикатив није наведен као ученицима потенцијално тежак за изговор. На школском узрасту јављају се одступања у њиховом изговору која су најчешће везана за квалитет фриктије (Punišić i sar., 2009). Стога је у програмске садржаје потребно уврстити и ортоепска вежбања фрикатива, нарочито фрикатива *s* и *z*, који своју атипичност показују „посредством већег броја типова одступања“ (Punišić i sar., 2009: 112), као и фрикатива *ш* и *ж*, који спадају у групу сугласника који су најчешће оштећени у изговору деце узраста до шест и по година (Farago i sar., 1998: 179). Такође, ортоепским вежбањима потребно је обухватити и фрикатив *x*. Један од разлога за то је његова слаба фриктија, која доводи до тога да се *x* не артикулише у случајевима слабе фонационе струје (Ресо, 1985: 80), а други, специфичан положај овог гласа у многим нашим говорима доводи до тога да се изговор гласа *x* приближава изговору других гласова (в. Belić, 1972: 105–107; Simić, Ostojić 1996: 208; Stanojčić, Popović, 2011: 63). Због тога се и у методичкој литератури разматра статус овог гласа у савременом српском језику (в. Stakić, 2019: 55–58) и наглашава да је увежбавање његовог изговора „нарочито важно за децу која долазе из дијалекатских средина у којима се глас *x* не чује у говору“ (в. Stakić, 2019: 139).

Иако садржаји новог *Програма наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања* не обавезују наставника/учитеља да ради на артикулацији само предложених гласова (*ц, ћ, џ, ч, ј, љ*), у *Упутствима за дидактич-*

4 Уколико положај артикулационих органа није адекватан, то индукује промену звучне слике датог гласа (Јовић и сар., 2019: 251). Потврђено је и да постоји јака повезаност између неправилног држања језика и поремећаја артикулације (Kravanja et al., 2018), те овладавање правилним изговором захтева појачан рад, тј. вежбања артикулатора.

ко-методичко осмишљавање програма истакнуто је да учитељ треба да води рачуна да ученици правилно артикулишу гласове (*Pravilnik o planu nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2017: 5), у планираним исходима по завршетку овог разреда акценат није стављен на правилност артикулације. Брига о правилности изговорне норме подразумева конципирање исхода који ће бити усмерени ка њеном очувању. То захтева и да се у наставне садржаје уврсте и ортоепска вежбања којима би се увежбавао изговор свих дванаест „критичних“ гласова. Тиме би се и практичарима додатно скренула пажња на проблеме у вези са изговорном нормом и важношћу ортоепских вежби за које је Стјепко Тежак још средином прошлог века упозоравао да „не би требале ући у оквир тзв. говорних вјежби, јер би од тога било мало користи“, јер би у њима „изговор гласова вјероватно дошао на задње место“ (Тежак, 1954: 95).

У Програму наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања, који је почео да се примењује у настави од школске 2019/2020. године, међу прописаним ортоепским садржајима није се нашао изговор ниједног гласа, бар и на нивоу препоруке (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018). Глас и слог, самогласници и сугласници су обухваћени програмским садржајима, али се њихова обрада планира у складу са предвиђеним исходом да ученик на крају другог разреда „разликује глас и слог и препозна самогласнике и сугласнике“ (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 49). Из наведеног се уочава да акценат није на правилности изговорне норме, већ на препознавању, тј. разликовању гласа и слога у изговорном смислу. У Програму наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања који се примењивао до школске 2019/2020. године ортоепски садржаји који се тичу изговора гласова нису сасвим занемарени.

Табела 2. Изговор гласова у садржајима програма за други разред основне школе.

Програми наставе и учења	Садржаји програма
<i>Програм наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања</i> , 2018.	/
<i>Наставни програм за други разред основног образовања и васпитања</i> , 2004.	„Ортоепске вежбе: правилан изговор речи, исказа, краћих реченица и пословица.“

Уочава се (в. Табела 2) да су садржаји наставног програма за други разред пре реформе укључивали ортоепске вежбања у програмској области Језичка култура која обухватају „правилан изговор речи, исказа, краћих реченица и пословица“ (*Pravilnik o nastavnom planu i programu za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2004: 5), али без потребне конкретизације која би олакшала рад практичару и усмерила га ка гласовима или групама гласова којима су засићене речи које су предмет вежбања.

У Програму наставе и учења за трећи разред основног образовања и васпитања, који је почео да се примењује од школске 2020/2021. године, садржаји у области ортоепије не предвиђају правилан изговор гласова (*Pravilnik o programu nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2019). Тако није било пре реформе, јер је *Наставни програм за трећи разред основног образовања и васпитања* обухватао: „Правилно изговарање гласова Ч, Ћ, Џ, Ђ и Х“ (*Pravilnik o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2005: 3).

Табела 3. Изјавор гласова у садржајима јројрама за шрећи разред основне школе.

Програми наставе и учења	Садржаји програма
<i>Пројрам наставе и учења за шрећи разред основне образовања и васишјања, 2019.</i>	/
<i>Наставни јројрам за шрећи разред основне образовања и васишјања, 2005.</i>	„Правилно изговарање гласова Ч, Ђ, Џ, Ћ и Х.“

Рад на правилном изговору гласова није уврштен ни у садржаје новог *Пројрама наставе и учења за четврћи разред основне образовања и васишјања (Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2019: 4)*, који ће почети да се примењује од школске 2021/2022. године. Садржаји до тада важећег *Наставног јројрама за четврћи разред основне образовања и васишјања* обухватају правилан изговор „свих сугласника и гласовних група у складу са књижевнојезичком нормом ч, ћ, џ, ћ, х; – дс – (људских), –ио, –ао итд.“ (*Pravilnik o nastavnom programu za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2006: 5*).

Табела 4. Изјавор гласова у садржајима јројрама за четврћи разред основне школе.

Програми наставе и учења	Садржаји програма
<i>Пројрам наставе и учења за четврћи разред основне образовања и васишјања, 2019.</i>	/
<i>Наставни јројрам за четврћи разред основне образовања и васишјања, 2006.</i>	„Изговор свих сугласника и гласовних група у складу са књижевнојезичком нормом ч, ћ, џ, ћ, х; – дс – (људских), –ио, –ао итд.“

Анализа садржаја реформисаних програма наставе и учења за предмет Српски језик у млађим разредима основне школе показује да су садржаји који су у вези са правилним изговором гласова заступљени само у првом разреду. Такође, утврђено је да пре реформе није било тако, јер је правилан изговор гласова био сегмент програмских садржаја у свим млађим разредима основне школе.

Компаративна анализа садржаја нових и старих наставних програма показује да се у првом разреду основне школе и пре и после реформе африкате *ћ, ч, ђ, џ* налазе у групи гласова који су препоручени за вежбање ако ученицима причињавају тешкоће у изговору, и да, осим овог, друга подударана, када је реч о правилном изговору гласова, не постоје. Након реформе једина квалитативна новина, када је реч о изговору гласова, постоји у првом разреду и реч је о препоруци за увежбање гласова *ј* и *љ* уколико ученицима причињавају тешкоће у изговору. Предлагање нових гласова јесте добро, али није добро то што су ова два гласа заправо заменила гласове *х* и *р*, који су били наведени као потенцијално тешки за изговор у садржајима програма за први разред пре реформе. Премда, као што је већ истакнуто, реформисани *Пројрам наставе и учења за први разред основне образовања и васишјања* не обавезује наставника да ради на изговору само предложених гласова, у самој пракси се ретко проширују препоручени програмски садржаји, па је потребно истражити да ли практичари реализују ортоепска вежбања и других гласова који нису препоручени програмским садржајима као потенцијално тешки за изговор. Потребно је испитати и да ли нови учбеници за први разред својим садржајима пружају потпору практичарима за ортоепска вежбања гласова. Такође, иако садржаји програма пре реформе нису обухватали велики број гласова из групе „критичних“, већ само четири африкате – *ч, ћ, џ, ђ* и фрикатив *х* (в. Табела 1, Табела 3, Табела 4), мора се истаћи чињеница да се из разреда

у разред радило на изговору истих „критичних гласова“ и тиме омогућавао практичару континуитет у раду на изговорној норми. Дакле, након реформе прекинут је континуитет ортоепских вежбања правилног изговора гласова. Континуитет у ортоепским вежбањима је неопходан не само да би се поправио квалитет изговора гласова већ и да би се код ученика развила свест о потреби да што правилније говоре и тако личним примером допринесе очувању наше ортоепске норме.

Закључак

Стручњаци за језик упозоравају да се „у практичној реализацији кодификованог језика грешу у свим видовима и на свим нивоима језичке структуре“ (Brborić, 2015: 104). Истраживања показују да се код ученика основних и средњих школа огрешења о норму јављају, како у области правописа, тако и у областима фонетике, морфологије, лексике и синтаксе (Brborić, 2015; Dragičević, 2012; Đorđev, 2016; Lalović, 2013; Stevanović, 2014; Vesić, 2015; Zeljić, Vesić, 2019). Упозорава се и на лоше резултате наших ученика на ПИСА тестовима, будући да трећина њих „не достиже основни ниво писмености“ (Videnović, Čarpić, 2020: 32). Лоша писменост и нарушена култура говора карактеришу и употребу језика у медијима која „задире у транзициона социолошка стања нације“ (Radović Tešić, 2014: 51). Тражење узрока оваквом стању у језику је комплексно, па ауторка Р. Стијовић упозорава да је „стање у језику одраз опште духовне климе и стила живљења“ (Stijović, 2004: 157). Да би се оно ублажило, „потребна су знања, вештине и умења која се стичу кроз наставу матерњег језика на свим нивоима нашег обавезног основног и средњег образовања“ (Stakić, Maričić, 2019: 274). Нарочито је значајан рад у млађим разредима основне школе, јер је то период када се постављају основе функционалног језичког знања, тј. писмености и говорне културе, која „подразумева пошто-

ваће бројних чинилаца доброг говора: правилне артикулације, акцентуације, дикције, као и осталих норматива стандардног језика“ (Janjić, 2007: 30). На свим наведеним нормативима потребно је од самог почетка школовања континуирано и системски радити, а нарочито на коректном изговору гласова јер овладавање гласовним системом говора чини основу на којој почива „усвајање граматичке структуре матерњег језика“ и „савладавање језика као основног средства комуникације“ (Nikolić, 2009: 20).

Рад на ортоепији је значајан не само за појединца, тј. ученика који атипично артикулише гласове, већ и за наше друштво у целини јер различита огрешења о изговорну норму могу имати и далекосежне последице које прете да уруше њену стабилност. У таква огрешења Пешикан убраја све слабије разликовање меких и тврдих шуштавих африката и упозорава да ће се, уколико се овај процес даље настави, оптеретити и школство, а као последица „окрњиће се и доследност вуковског принципа ’пиши као што говориш’“ (Pešikan, 2007: 67). У дијалекатским подручјима контроли говорника најдуже измићу „реализације неких фонема и фонемских скупина према језичким навикама говорника језика примаоца“ (Zečević, 1989: 59). То нарочито утиче на дете јер се оно, „настојећи да говори онако како чује, нађе у погрешном фидбек систему који омета аутокорекцију према моделима нормалног изговора“ (Stanković Milićević i sar., 2014: 623). Дакле, суочавамо се са проблемом који треба да буде и друштвено препознат, а чије превазилажење захтева да се изговорној норми посвети дужна пажња на свим нивоима нашег обавезног образовања, а нарочито у млађим разредима основне школе. Међутим, истраживање заступљености ортоепије у наставним програмима за млађе разреде основне школе показало је да је она, када је реч о правилном изговору гласова, занемарена, јер се на коректном изговору гласова ради само у првом разреду. То је погрешно јер је потребно „да се ортоепске веж-

бе континуирано примењују у свим млађим разредима основне школе“ (Stakić, 2019: 148). Изастанак континуитета у раду омогућава да се атипичне артикулације које нису органске природе учврсте. Говорне грешке настале у раном периоду се дуго задржавају јер „одражавају давно успостављене навике“ (Flipsen, 2015: 217). Због тога је основна импликација овога рада да се допунама/изменама наставних програма садржаји из ортоепије који се тичу коректног изговора критичних гласова, а нарочито оних из групе африката и фрикатива, уведу у све млађе разреде основне школе. Реч је заправо о поновном враћању дела садржаја из ортоепије који су били заступљени у наставним програмима пре реформе (в. *Pravilnik o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2005: 3; *Pravilnik o nastavnom programu za četvrti razred osnovnog*

obrazovanja i vaspitanja, 2006: 5), а тичу се изговора африката *ч, њ, џ* и фрикатива *х* у трећем и четвртном разреду основне школе. Осим наведених гласова, потребно је размислити и о евентуалном проширењу програмских садржаја у свим млађим разредима основне школе и другим гласовима за које је резултатима претходно наведених истраживања утврђено да их ученици погрешно изговарају. Тиме би се омогућио континуиран рад на правилном изговору гласова који је неопходан да би ученици стекли функционална знања која је потребно конкретизовати кроз исходе који се тичу изговорне норме која тежи ка аутоматизацији коректне артикулације. Такође, потребно је испитати шта о овом проблему мисле практичари, које све гласове обухватају ортоепским вежбањима и какву им потпору у увежбању правилног изговора гласова пружају уџбеници, што може бити подстицај и за нека будућа истраживања.

Извори

- *Pravilnik o nastavnom planu i programu za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2004). Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, br. 10.
- *Pravilnik o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2005). Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik, br. 1.
- *Pravilnik o nastavnom programu za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2006). Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, br. 3.
- *Pravilnik o planu nastave i učenja za prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2017). Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, broj 10.
- *Pravilnik o programu nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2018). Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, br. 16.
- *Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2019). Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, broj 11.
- *Pravilnik o programu nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2019). Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, broj 5.

Литература

- Alić, Z., Mrkonjić, Z. (2019). Učestalost i vrste govornih poremećaja kod djece ranog školskog uzrasta. *Educa*, 12 (12), 97–101.
- Belić, A. (1972). *Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika, I Fonetika*. Beograd: Naučna knjiga.
- Brborić, V. (2015). *Pravopis i škola*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Bugarski, R. (1995). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Dragičević, R. (2012). *Leksikologija i gramatika u školi. Metodčki ogledi*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Đorđev, I. (2016). Upotreba velikog slova u pismenim zadacima učenika srednjih škola. *Metodčki vidici*, 7 (7), 113–135. DOI: 10.19090/mv.2016.7.113-136
- Đorđević, S. (2010). Poremećaji artikulacije kod učenika mlađih razreda osnovnih škola u Vranju. *Godišnjak Učiteljskog fakulteta u Vranju*, Knjiga 1, 85–98.
- Đorđević, S. (2012). Stanje izgovora glasova dece predškolskog uzrasta. *Godišnjak Učiteljskog fakulteta u Vranju*, Knjiga 3, 267–278.
- Đorđević, S., Stanojević, D., Stojanović, S. i Đorđević, L. (2017). Articulation of Children in Preschool Preparatory Program. *Facta Universitatis. Series: Teaching, Learning and Teacher Education*, 1 (1), 23–32. DOI: 10.22190/FUTLITE170424003D
- Farago, E., Arapović, D. i Heđever, M. (1998). Fonološko-artikulacijski poremećaji u hrvatske dece. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 34 (1), 165–182.
- Flipsen, P. (2015). Emergence and Prevalence of Persistent and Residual Speech Errors. *Seminars in Speech Language*, 36 (4), 217–223. DOI: 10.1055/s-0035-1562905
- Golubović, S., Čolić, G. (2010). Artikulacione sposobnosti dece predškolskog uzrasta. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 9 (2), 301–315.
- Golubović, S., Đorđević, I. i Ječmenica N. (2019c). Procena fonemskog sluha i nekih elemenata fonološke svesnosti kod dece predškolskog uzrasta. U: Maravić, S., Nikolić, S., Vantić-Tanjić, M., Šćepanović, M., Bukvić, Z., Končar, M., Stanojkovska-Trajkovska, N. i Slavković, S. (ur.). *Izuzetna deca: obrazovanje i tretman – Exceptional Children: Education and Treatment*, 1 (1), 9–21. Novi Sad: Društvo defektologa Vojvodine. Posećeno 27. avgusta 2020. na www: http://www.defektolozi.org/images/ecet/Vol.1_No.1.pdf
- Golubović, S., Ječmenica, N., Jovanović-Simić, N. i Petrović-Lazić, M. (2019b). Artikulacione i fonološke sposobnosti dece uzrasta pet do osam godina. *Nastava i vaspitanje*, 68 (2), 265–283. DOI: 10.5937/nasvas1902265G
- Golubović, S., Radivojević, N. i Ječmenica, N. (2019v). Fonološke sposobnosti dece predškolskog uzrasta. *Inovacije u nastavi*, 32 (3), 74–89. DOI: 10.5937/inovacije1903074G
- Hayiou-Thomas, M. E., Carroll, J. M., Leavett R., Hulme C. & Snowling, M. J. (2017). When does speech sound disorder matter for literacy? The role of disordered speech errors, co-occurring language impairment and familial risk for dyslexia. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58 (2), 197–205. DOI: 10.1111/jcpp.12648
- Hodžić, N. (2010). Utvrđivanje artikulacijskog statusa djece predškolskog uzrasta u funkciji prevencije govornih mana. U: Repaić, D., Nedović, G. i Marinković, D. (ur.). *Specijalna edukacija i rehabilitacija – nauka i/ili praksa* (153–170). Sombor: Društvo defektologa Vojvodine.

- Hulme, C. & Snowling, M. J. (2016). Reading disorders and dyslexia. *Current Opinion in Pediatrics*, 28 (6), 731–735. DOI: 10.1097/MOP.0000000000000411
- Janjić, M. (2007). Teorijske osnove kulture govora. *Uzdanica*. 4 (2), 24–31.
- Jovanović-Simić, N., Duranović, M. i Petrović-Lazić, M. (2017). *Govor i glas*. Foča: Medicinski fakultet.
- Jovičić, S., Đorđević, J. & Kašić, Z. (2019). Specific Forms of Individual Production in Speech Expression – Forensic Implications. In: Jaćimovski, S. (Ed.). *Thematic Conference Proceedings of International Significance [Elektronski izvor], Volume I & II* (245–260). Beograd: University of Criminal Investigation and Police Studies. Retrieved September 27, 2020. from www: <http://eskup.kpu.edu.rs/dar/article/view/118>
- Junuzović-Žunić, L., Mrkonjić, Z. (2010). Analiza artikulacije glasova u djece predškolske dobi. U: Kovačević, J., Vučinić, V. (pr.). *Smetnje i poremećaji: fenomenologija, prevencija i tretman, I deo* (65–77). Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Kravanja, S. L., Irena Hocevar-Boltezar, I., Marolt Music, M., Jarc, A., Verdenik, I. & Ovsenik, M. (2018). Three-dimensional ultrasound evaluation of tongue posture and its impact on articulation disorders in preschool children with anterior open bite on articulation disorders in preschool children with anterior open bite. *Radiol Oncol*, 52 (3), 250–256. DOI: 10.2478/raon-2018-0032
- Lazarević, E. (2014). Razvijenost fonološke sposobnosti dece predškolskog uzrasta. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 46 (2), 425–450. DOI: 10.2298/ZIPI1402425L
- Lewis, B. A., Freebairn L., Tag, J., Benchek, P., Morris, N. J., Iyengar, S. K., Taylor, H. G. & Stein, C. M. (2018). Heritability and longitudinal outcomes of spelling skills in individuals with histories of early speech and language disorders. *Learning and Individual Differences*, 65, 1–11. DOI: 10.1016/j.lindif.2018.05.001
- McLeod, S. & Crowe, K. (2018). Children's consonant acquisition in 27 languages: A cross-linguistic review. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 27 (4), 1546–1571. DOI: 10.1044/2018_AJSLP-17-0100
- Mihajlović, B., Cvjetičanin, B., Veselinović, M., Škrbić, R. i Mitrović, S. (2015). Articulation of speech sounds of serbian language in children aged six to eight. *Medicinski pregled*, 68 (7–8), 240–244.
- Milanović, A. (2015). Značenje pojma fonema i njen značaj za učiteljski poziv. *Inovacije u nastavi*, 28 (4), 13–17. DOI: 10.5937/inovacije1504013M
- Milatović, V. (2013). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti u mlađim razredima osnovne škole*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Miletić, B. (1933). *Izgovor srpskohrvatskih glasova (eksperimentalno-fonetska studija)*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Miller, G. J., Lewis, B., Benchek, P., Freebairn, L., Tag, J., Budge, K., Iyengar, S. K., Voss-Hoynes, H., Taylor, G. H. & Stein, C. (2019). Reading Outcomes for Individuals With Histories of Suspected Childhood Apraxia of Speech. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 28 (4), 1432–1447. DOI: 10.1044/2019_AJSLP-18-0132
- Nelson, H. D., Nygren, P., Walker, M. & Panoscha, R. (2006). Screening for Speech and Language Delay in Preschool Children: Systematic Evidence Review for the US Preventive Services Task Force. *Pediatrics*, 117 (2), 298–319. DOI 10.1542/peds.2005-1467
- Nešić, B., Minić, J. i Jakšić, A. (2011). Rasprostranjenost govorno-jezičkih poremećaja kod dece na severu Kosova i Metohije. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*, XLI, 587–601.

- Nikolić, S. (2009). *Individualne vežbe razvoja funkcije slušanja i govora*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Opsenica, S., Vila, A. (2013). Dislalija – najdominantniji govorni poremećaj u ranom detinjstvu. *Naša škola*, VIII (2), 52–66. DOI 10.7251/NSK1312004O
- Peco, A. (1985). *Stazama našeg jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Pešikan, M. (2007). Akcenat i druga pitanja pravilnog izgovora. U: Ilić, P., Klajn, I., Pešikan, M. i Brborić, B. (ur.). *Srpski jezički priručnik* (65–90). Beograd: Beogradska knjiga.
- Petrović, D., Gudurić, S. (2010). *Fonologija srpskoga jezika*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska.
- Piper, P., Klajn, I. (2014). *Normativna gramatika srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- *Pravopis srpskoga jezika* (2018). Novi Sad: Matica srpska.
- Punišić, S. (2012). *Artikulationo-akustički i auditivni aspekt odstupanja glasova u patološkom izgovoru* (doktorska disertacija). Beograd: Multidisciplinarnе studije Univerziteta u Beogradu. Posećeno 27. avgusta 2020. na www: <http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/2710/Disertacija.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
- Punišić, S., Subotić, M. i Čabarkapa, N. (2009). Artikulacijsko-akustička obilježja atipičnog izgovora frikativa u srpskom jeziku. *Govor*, XXVI (2), 101–118.
- Punišić, S., Subotić, M., Pantelić, S. i Đoković, N. (2006). *Karakterizacija glasovnih odstupanja u globalnom artikulationom testu*. Posećeno 28. maja 2020. na www: [https://www.etrان.rs/common/archive/ETAN_1955-2006/ET\(R\)AN_1955-2006/eTRAN/50.ETAN.2006.2/AK/Punistic%20Subotic%20Pantelic%20Djokovic.ETAN2006.pdf](https://www.etrان.rs/common/archive/ETAN_1955-2006/ET(R)AN_1955-2006/eTRAN/50.ETAN.2006.2/AK/Punistic%20Subotic%20Pantelic%20Djokovic.ETAN2006.pdf)
- Purić, D. (2018). Vežbanje u nastavi srpskog jezika u funkciji unapređivanja usmenog i pisanog izražavanja učenika mlađeg školskog uzrasta. *Zbornik radova Pedagoškog fakulteta u Užicu*, 21 (20), 163–176.
- Simić, B., Simić, R. (1980). Sistem afrikata u srpskohrvatskom književnom jeziku. *Književni jezik*, 9 (2), 7–21.
- Simić, R., Ostojić, B. (1996). *Osnovi fonologije srpskog književnog jezika*. Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Stakić, M. (2019). *Glasovi srpskog jezika (teorijsko-metodički aspekt)*. Užice: Univerzitet u Kragujevcu, Pedagoški fakultet.
- Stakić, M., Maričić, S. (2019). Učenje pravopisa kroz matematiku. U: Lončar Vujnović, M. (ur.). *Nauka bez granica II: 3. Pristupi u obrazovanju* (273–287). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini.
- Stanković Milićević, I., Golubović, S. i Kašić, Z. (2014). Regionalni izgovor i netipičnost artikulacije kod dece predškolskog uzrasta. *Beogradska defektološka škola*, 20 (3), 60, 613–626.
- Stevanović, J. (2014). O spojenom i odvojenom pisanju reči u izražavanju mladih. U: Kovačević, M. (ur.). *Radovi Filozofskog fakulteta - Filološke nauke, Broj 16, knjiga 1/1* (293–306). Pale: Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu. DOI: 10.7251/RFFP16141293S
- Stijović, R. (2004). Srpski jezički priručnik. *Naš jezik*, 35 (1–4), 155–158.
- Subotić, Lj., Sredojević, D. i Bjelaković, I. (2012). *Fonetika i fonologija: ortoepska i ortografska norma standardnog srpskog jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet. Posećeno 26. avgusta 2020. na www: <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/dodatak/Fonetika%20i%20fonologija.pdf>
- Šipka, M. (2011). *Kultura govora*. Novi Sad: Prometej.

- Tasić, R., Kekuš, D., Stanisavljević, S. i Antić, G. (2019). Javnozdravstveni značaj poremećaja izgovora glasova kod dece predškolskog uzrasata. *Sestrinska reč*, 21 (78), 19–23.
- Težak, S. (1954). Pravopis i ortoepija. *Jezik*, 3 (3), 94–96.
- Tešić Radović, M. (2014). Popularisanje jezičke kulture. *Jezik danas*, 10 (1–2), 51–53.
- Umićević, U., Ljubić, M. (2015). Prevalenca govorno-jezičkih poremećaja dece predškolske dobi. U: Milošević, N. (ur.). *Govorno-jezički poremećaji razvojnog doba* (101–111). Beograd: Udruženje logopeda Srbije.
- Vesić, Lj. (2015). Greške u određivanju priloga. *Inovacije u nastavi*, 28 (4), 29–36. DOI: 10.5937/inovacije1504029V
- Videnović, M., Čaprić, G. (2020). *PISA 2018: izveštaj za Republiku Srbiju*. Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.
- Vladislavljević, S. (1997). *Govor i jezik – Jezik i govor*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vuković, M. G., Ilić, D. D. (2003). Oblici poremećaja artikulacije kod dece mlađeg školskog uzrasta. *Istraživanja u defektologiji*, 3, 185–194.
- Vuletić, D., Ljubešić, M. (1984). Izgovor u dječaka i devojčica. *Defektologija*, 20 (1–2), 41–50.
- Zečević, V. (1989). Status „grešaka“ u usmenoj komunikaciji na standardnom jeziku. *Govor*, 6 (1), 53–64.
- Zeljić, G., Vesić, Lj. (2019). Rimske brojke u nastavi i gramatičkim i jezičkim priručnicima srpskog jezika. *Inovacije u nastavi*, 32 (1), 75–88. DOI: 10.5937/inovacije1901075Z

Summary

We point out the importance of working on the correct articulation of sounds and analyze the representation of orthoepy in the curricular contents for the subject Serbian Language in the lower grades of primary school. The results of the content analysis show that the importance of a continuous work on the correct articulation of sounds has not been recognized in the new curricula. The work on the pronunciation of sounds is included only in the curriculum for the first grade. A comparative analysis of the old (2004, 2005, 2006) and new curricula (2017, 2018, 2019) has shown that the reform rejected all the contents that continuously extended the work on the pronunciation of sounds until the fourth grade. The state of the pronunciation norm in practice, confirmed by the research results, indicates numerous problems of atypical articulation that is not organic in nature. Therefore, the pedagogical implications are that the changes of and/or additions to the content of orthoepy related to the pronunciation of sounds should be included in the mother tongue curricula for the lower grades of primary school and made operational through outcomes as the functional knowledge of the pronunciation norm. These are the contents that were represented in the curricula before the reform, and they refer to the pronunciation of affricates (č, ħ, ć, ħ) and fricatives (x) in the third and fourth grades. This would enable continuity in the work of the practitioners which is necessary to correct the mistakes in the pronunciation of sounds that are not organic in nature and to strengthen the correct articulation.

Keywords: articulation, sounds, curricula for lower grades of primary school, orthoepy, Serbian language.